

SZOLNOKI ZOLTÁN

Gyilkosság Mars szobra alatt

Tanulmányom célja egy firenzei vendetta, azaz vérbosszú leírásának bemutatása és rövid elemzése. Az elemzés során a történet fordulópontjaira, szimbolikus eseményeire hívom fel a figyelmet. Az általam vizsgált esemény a források szerint 1216-ban következett be. Ez a gyilkosság kiemelkedően fontos szerepet tölt be a firenzei krónikákban, mégpedig azért, mert a firenzei guelf–ghibellin pártharc kirobbanásával hozzák összefüggésbe. Az ebben részt vevő két pártban meghatározó szerepet játszott a vendetta különféle leírásaiban is megjelenő Buondelmonte, illetve Uberti család.¹ Mivel a pártharcra mint Firenze történetének meghatározó eseménysorára minden krónika kitér, a hozzá kapcsolható gyilkosság vizsgálata jó lehetőséget nyújt a vendetták és az elbeszélő forrásokban olvasható leírásaik elemzésére.

Más városok történetével foglalkozó hasonló elbeszélések és eltérő típusú források alapján megállapítható, hogy a vendetta nem ment ritkaságszámba sem Firenzében, sem pedig más itáliai városokban. A vendetta a középkori, illetve kora újkori itáliai történelem forrásaiban valamilyen bosszúállást jelent, amelyet egy kiinduló, rendszerint erőszakos cselekedet motivál.² A történeti forrásokban megtalálható, a vendettákra vonatkozó említések jól használhatók a történeti antropológia, a társadalomtörténet, a jogtörténet vagy akár az egyes családok, klánok történetét kutató történészek számára. A történeti antropológiai megközelítés olyan kiemelkedő monográfiákat eredményezett, mint Edward Muir vagy Osvaldo Raggio részletes vizsgálatai.³ Ezek az elemzések többek között arra is felhívják a figyelmet, hogy a regionális hatalmi központoktól (Velence, Genova) távol a családok vagy szövetségeseik között zajló pártharcoknak és ezen kereten belül a vendettáknak komoly politikai szerepük volt még a kora-újkorban is. A jogtörténeti elemzések terén kiemelkedőnek tekinthetők Trevor Dean és Rubin Sarah Blanshei elemzései. Dean elsősorban kriminológiai

¹ Najemy, John: *A History of Florence 1200–1575*. Malden, 2006. 20–21.

² Guy Halsall a kora-középkori *faida* kifejezést elemző tanulmánya a vendetta szó jelentését olyan ellenségeskedésként, bosszúállásként értelmezi, amelynek alapja mindig a megelőző tetterre adott visszavágás. Fontos, hogy nem vérbosszúként írja le. Halsall, Guy: *Reflections of Early Medieval Violence: The example of „Blood Feud”*. In: *Memoria y Civilización*, Vol. 2. No. 1. 1999. 7–29., 9. Az itáliai városokban a vendetta háttere számos esetben politikai jellegű volt. Gyakran a városi hatalombirtoklásért folyó pártharcokba ágyazódott. Erre jó példa a jelen tanulmányban vizsgált 1216-os gyilkosság vagy a szintén Firenzéhez köthető Cancellieri-vendetta. David Foote például a 14. századi Orvietóban bekövetkező hatalomváltásokat is vendetták láncolataként írja le. Foote, Davide: *In Search of the Quiet City: Civic Identity and Papal State Building in Fourteenth-Century Orvieto*. In: Findlen, Paula – Fontaine, Michelle M. – Osheim, Duane J. (eds.): *Beyond Florence: The Contours of Medieval and Early Modern Italy*. Stanford, 2003. 196.

³ Muir, Edward: *Mad Blood Stirring, vendetta in Renaissance Italy*. John Hopkins University Press, Baltimore–London, 1993. Raggio, Osvaldo: *Faide et parentele: Lo stato genovese visto dalla Fontabuona*. Torino, 1990.

ai nézőpontból kiindulva több tanulmányában és monográfiájában vizsgálta többek között a vendetták előfordulását és a velük kapcsolatos szankciókat. Blanshei jogtörténeti vizsgálódásai során több kontextusban is említi a vendettákat, alapvető fontosságú következtetéseket levonva. Különösen a Bologna városával foglalkozó tanulmányai érdemelnek figyelmet. A fő kutatási irányzatokat összegezve kijelenthető, hogy a vendetták cselekményének elemzése leginkább a bosszúállás társadalmi kontextusával és kevésbé magával a cselekménnyel foglalkoznak.⁴ Andrea Zorzi és Lauro Martines munkáikban az említett három kutatási irányzat, tehát a történeti antropológia, a jogtörténet és a társadalomtörténet eredményeit felhasználva vizsgálják a vendettákat, egyértelműen elszakadva a 20. század első felében domináló, a bosszúállás cselekményét gyakran szó szerint követő irányzattól. Zorzi és Martines egyes munkáinak egyben célja a vendetta szakirodalmának összefoglalása, bemutatása is.⁵

A 19. század végén, illetve a 20. század első felében a kutatások kiindulópontját rendszert az a koncepció jelentette, amely szerint a bosszúállás, azaz a vendetta egyértelműen az előkelő családokhoz, klánokhoz vagy az úgynevezett *consorteriák*hoz köthető. E szerint a szembenálló családok vagy azok szövetségei (más néven *consorteriák*),⁶ amelyek hatalmát részben a közös erőforrásokból épített tornyok mutatták, nagy jelentőséget tulajdonítottak a sérelmek azonos mértékű megtorlására, a vendettára. A régebbi szakirodalom szerint ezen a téren csak a 15–16. század fordulóján következett be változás, amikor a városi hatalom elsősorban jogi eszközökkel erőteljesen korlátozni kezdte a bosszúállást. Ezzel szemben az újabb kutatásoknak köszönhetően egyrészt megállapítható, hogy a vendetta mint önbíráskodás nemcsak az előkelő családok között fordult elő, hanem számos más társadalmi rétegben is megszokott volt.⁷ Másrészt a bosszúállást elsősorban azok a krónikások költötték az előkelőkhez, akik valamilyen formában bírálták a véleményük szerint a kevesek uralmát megvalósító korábbi városvezetéseket.⁸ Továbbá az is kimutatható, hogy a vendettát már a 13–14. században is igyekeztek megakadályozni különböző szankciókkal vagy olyan biztosítékokkal, amelyek a szembenálló felek mozgásterét korlátozták.⁹

⁴ Dean két fontos munkája ebben a témában: Dean, Trevor: *Crime and Justice in Late Medieval Italy*. Cambridge, 2007.; uő: *Marriage and Mutilation: a Vendetta in Late Medieval Italy*. Past and Present, vol. 157 (1997) No. 4. 3–36.; Blanshei, Rubin Sarah: *Crime and Law Enforcement in Medieval Bologna*. *Journal of Social History*, vol. 16 (1982) No. 1. 121–138.

⁵ Ezen munka eredménye olyan tanulmánykötetekben jelenik meg, mint: Martines, Lauro: *Political Violence in the Thirteenth Century*. In: Martines, Lauro (ed.): *Violence and Civil Disorder in Italian Cities, 1200–1500*. Los Angeles, 2005.; Zorzi, Andrea: *La cultura della vendetta nel conflitto politico in età comunale*. In: Roberto Delle Donne – Andrea Zorzi (a cura di): *Le storie e la memoria*. In onore di Arnold Esch. Firenze, 2002.

⁶ Coleman, Edward: *Cities and Communes*. In: Abulafia, David (ed.): *Italy in the Central Middle Ages*, Oxford – New York, 2004. 49.

⁷ Zorzi, Andrea: *Pluralismo giudiziario e documentazione: il caso di Firenze in età comunale*. In: Chiffolleau, Jacques – Gauvard, Claude – Zorzi, Andrea (éds.): *Pratiques sociales et politiques judiciaires dans les villes de l'Occident à la fin du Moyen Age*. Actes du colloque international Rome, 29 novembre – 1 décembre 2001. Roma, 2007. 144–165.

⁸ Jones, Philip: *The Italian City-State: From Commune to Signoria*. Oxford, 1997. 332.

⁹ Zorzi: *Pluralismo giudiziario*, 144–165.; Dean: *Marriage and Mutilation*, 7–10.; Blanshei: *Crime and Law Enforcement*, 122.

Az 1216-os firenzei vendetta

A krónikák szerint 1215-ben fontos esemény történt Firenzében (amit azonban a szakirodalom 1216-ra datál): meggyilkoltak egy a Buondelmonte családba tartozó férfit.¹⁰ Ennek a vendettának a leírásai a firenzei történeti hagyományt megtestesítő legfontosabb elbeszélő forrásokban is szerepelnek. Ezek egyrészt középkori krónikák, mint Giovanni Villani (1274–1348), Dino Compagni (1260 k. – 1324), Ricordano Malespini (kb. 1220 – kb. 1290), Marchionne di Coppo Stefani (1327–1385) művei, másrészt olyan történeti munkák, mint Leonardo Bruni (1370–1444) és Niccolò Machiavelli várostörténeti írásai. A későbbi munkák alapját Villani *Nuova cronica* című munkája képezte. Ezzel szemben kortársa, Compagni krónikája sokáig ismeretlen volt, így a későbbi szerzők sem használhatták fel.¹¹ A Stefani által adott leírás eltér attól, ami Villaninál szerepel, ugyanakkor a 15. században alkotó Bruni történeti munkája számos hasonlóságot mutat Villani krónikájával – és részleteket illetően nagyban eltér Stefani *Cronaca fiorentinájától*. Machiavelli számos eseményről adott leírása hasonlít Stefani krónikájához, lehetséges tehát, hogy ismerte a *Cronaca Fiorentina*-t, ismerte és felhasználhatta továbbá Bruni *Istoria fiorentináját* is. Ugyanakkor a Malespini-féle krónikát, melynek címe *Istoria fiorentina*, Machiavelli nem említi.¹²

¹⁰ Compagni és Bruni nem ír dátumot, Villani, Malespini, Stefani, Machiavelli 1215-öt ír. Compagni, Bruni: *Istoria fiorentina*, 126., Villani, Stefani: *Cronaca Fiorentina*, 64., Malespini, Machiavelli (a források ismertetése és a rájuk vonatkozó rövidítések a következő lábjegyzetben található). A szakirodalomban ugyanakkor az 1216-os dátumot valószínűsítik (Najemy: *A History of Florence*, 21). Az esemény időben való elhelyezésével kapcsolatban fontos gondolatokat fogalmazott meg: Faini, Enrico: *Il convinto fiorentino del 1216*. In: Zorzi, Andrea (a cura di): *Conflitti, paci e vendette nell'Italia comunale*, Reti Medievali E-Book, Firenze, 2009. 113.

¹¹ Compagni, Dino: *Krónikája korának eseményeiről*. Ford. és jegyzeteket írta Kiss András. Bukarest, 1989. 50–51.

¹² Kiss András azon a véleményen van, hogy Stefani Villani *Nuova cronicáját* dolgozta át. (*Dino Compagni krónikája*, 38.). Ugyanakkor az általam elemzett vendetta leírása Stefaninál eltér a Villani által leírt történetétől. De Vincentiis Stefani és Villani kapcsolatát elemző tanulmánya alapján megállapítható, hogy Stefani néhány esetben átvette a Villani által írt részeket, más esetekben viszont nem. De Vincentiis, Amedeo: *Scrittura storica e politica cittadina: la "Cronaca fiorentina" di Marchionne di Coppo Stefani*. *Rivista storica italiana*, vol. 108 (1996) 230–297. (a Reti Medievali által digitalizált változata.) 1–44. Számos történelmi eseménnyel kapcsolatban feltételezhető, hogy azok Bruninál, illetve Machiavellinél megtalálható leírása a *Nuova cronicán* alapul. Philips, Mark: *Machiavelli, Guicciardini, and the Tradition of Vernacular Historiography in Florence*. *The American Historical Review*, vol. 84 (1979) No. 1. 86–105., 89–90. A neves firenzei krónikák, történeti munkák több kiadásban is megjelentek nyomtatásban. Tanulmányomban az alábbi, mérvadóknak tekinthető kiadásokat használtam: Bruni, Leonardo: *Istoria fiorentina*. Tran. Donato Acciajuoli, intr. C. Monzani, Firenze, 1861 (Progetto Manuzio, E-text kiadás, 2004.); Malespini, Ricordano: *Istoria fiorentina*. In: Tartini, D. G. – Franchi, S. Ed. *Istoria fiorentina*. Coll'aggiunta di Giachetto Malespini e la Cronica di Giovanni Morelli, Firenze, 1718.; Stefani, Di Marchionne di Coppo: *Cronaca Fiorentina*, Rodolico, N. Ed. In: Muratori, L. A. (ed.): *Rerum Italicarum Scriptores*, vol. XXX., I. pars, Città di Castello, 1903.; Villani, Giovanni: *Nuova Cronica*. Giuseppe Porta Ed., Fondazione Pietro Bembo / Ugo Guanda, Biblioteca di scrittori italiani. Parma, 1991. (Progetto Manuzio, E-text kiadás, 1997.); Machiavelli, Niccolò: *Istorie fiorentine*. Machiavelli, Niccolò: *Tutte le opèere*, 1971. (Progetto Manuzio e-text kiadás, 1998.); *Dino Compagni e la sua cronica*. Isidoro Del Lungo (a cura di), Firenze, 1870. Compagni és Machiavelli esetében felhasználtam a színvonalas magyar fordításokat is. Amikor e két szerzőtől szó szerint idézek, azt a magyar fordítás alapján teszem. Ezek a következők: Compagni, Dino: *Krónikája korának eseményeiről*, Machiavelli, Niccolò: *Firenze története*, ford. Iványi Norbert. In: Niccolò Machiavelli művei. II. köt. Budapest, 1978. A forrásokra belső tagolásuknak megfelelően hivatkozok.

A Buondelmonte-gyilkosság a 14. század elején alkotó Giovanni Villanitól egészen Machiavelliig szinte minden várostörténeti munkában olvasható, ami jól mutatja, hogy évszázadok múltával is mekkora fontosságot tulajdonítottak neki. Az elbeszélő források egy részében mint a város történelmét magyarázó rész különleges, önálló helyet foglal el, amely kronológiailag nem illeszkedik tökéletesen a többi esemény közé. Compagni rögtön a bevezető fejezet után foglalkozik vele, Machiavellinél a fontosabb ókori események sorba vétele után jelenik meg, s Leonardo Bruni is külön írja le: magyarázatként illeszti be az 1266-ban és 1267-ben történt események közé.¹³ Malespininél, Villaninál és Stefaninál a történetet megelőzően említett utolsó esemény 1208-ban zajlott, tehát ők a vendettát az események tényleges sorába illesztették be.¹⁴ Érdemes megemlíteni, hogy Dante Alighieri *Isteni színjátéka* szintén tartalmaz utalásokat az elemzett vendettára. Ezek közül egy név szerint is említi a meggyilkolt Buondelmontét:

„A Ház, melytől Firenze könnye csorgó,
mivel az ő jogos bosszúja tette,
hogy sorsotok ma vígből búsra forgó,
még díszben állott, lakóival egybe’;
ó Buondelmonte! mégis miért futottál
nászától, másnak csábjaít követve?”¹⁵

A gyilkosságot kiváltó ok

Buondelmonte meggyilkolását tárgyalva minden forrás a városi politika összefüggéseibe illeszti a családi becsület helyreállítását.¹⁶ A bosszúállást megelőző események a következőképp rekonstruálhatók. Két firenzei előkelő család egy házassággal kívánja megpecsételni formálódó szövetségét. Az általam elemzett munkák nem térnek ki az előzményekre. Az egyetlen forrás, amely a kérdést szóba hozza, egy bizonyos *Pseudo Brunetto Latini* néven ismert névtelen szerző szövege. E szerint a házasság azért vált szükségessé, mert az egyik klán tagja egy menyegzőn kést rántott egy másik klán tagjával szemben. Ez után a béke helyreállítása a házasságkötéssel valósult volna meg. Ezzel szemben a későbbi firenzei krónikákból a kezdeti konfliktus és a késrántás epizódja kimaradt. Egyes szerzők utalnak egy korábbi nézeteltérésre, de munkáikban békekötés helyett szövetségkötésként jelenik meg a tervezett házasság.¹⁷

Buondelmonte dei Buondelmonti, akinek feleségül kellett volna vennie a rivális család – amely egyes krónikákban az Amidei családként szerepel – egyik nő tagját, felrúgva a megállapodást megváltoztatta házassági szándékát. Erre az adott neki okot, hogy beleszeretett egy másik, a Donati családba született lányba. A házasság nem egyszerűen meghiúsult, hanem az eset elmérgesítette a két klán kapcsolatát, mivel a visszatartott lány családja sértve érezte magát. Bár a történet felépítése szinte minden munkában hasonló (a kivételt

Ez Villani, Compagni, Machiavelli munkájára a könyv és caput, Malespininél caput, Stefaninál rubrica, Bruni munkájára hasonló tagolás hiányában a mérvadó kiadás oldalszáma.

¹³ Bruni: *Istoria fiorentina*, 126.

¹⁴ Stefani: *Cronaca Fiorentina*, 64.

¹⁵ Dante, Alighieri: *Isteni színjáték*. Ford. Babits Mihály, Budapest, 1982. Paradicsom XVI. 116–148.

¹⁶ Andrea Zorzi a vendetták kiváltó okait különböző kategóriákba sorolja, amelyek közül az egyik legfontosabb a család becsületén különféle nőügyek során esett sérelmek helyreállítása: *La cultura della vendetta nel conflitto politico in età comunale*. In: Delle Donne, Roberto – Zorzi, Andrea (a cura di): *Le storie e la memoria*. Firenze, 2002.

¹⁷ Najemy: *A History of Florence*, 16–17.

Compagni krónikája képezi),¹⁸ a résztvevők kilétében megfigyelhetők kisebb eltérések. Míg Buondelmonte neve az összes forrásban megtalálható, addig a sértett lány családjának neve változékonyságot mutat. Négy leírásban (Villani, Malespini, Stefani és Machiavelli) az elutasított menyasszony, mint említettük, az Amidei családból kerül ki,¹⁹ máshol (Bruni) a Fifanti családból²⁰ vagy (Compagni) a Giantrufetti családból való.²¹ Ebből arra lehet következtetni, hogy az esküszegő vőlegény személye fontosabb a sértett családnál: ő a történet főszereplője, hiszen ő rúgja fel az egyezséget.

A krónikák egy része Buondelmontét nem férfiként, hanem csak ifjúként írja le.²² A források alapján úgy tűnik, hogy cselekedetében nem valamiféle tudatos megfontolás motiválta, hanem a másik lány szépsége, akit az utcán lovagolva látott meg. Egyes forrásokban a Donati lány özvegy anyja egyenesen azért mutatja meg neki a lányát, hogy bizonyítsa annak szépségét, máshol viszont Buondelmonte nem is látja a lányt, de elfogadja az özvegy azon állítását, hogy az rangban – és még inkább szépségben – hozzá való.²³ A források többségében az ifjú azonnal a szép lány mellett dönt, egyedül Bruni is írja, hogy egy napig gondolkodik az ajánlaton, mielőtt elfogadná.²⁴ A legendás vérbosszúhoz vezető történet első fele tehát az eljegyzés és az esküszegés körül forog.²⁵

A vendetta

A történet második felének témája a vérbosszú. A krónikákban a sértett fél, azaz az elutasított menyasszony családjának és barátainak tanácskozásán úgy döntenek, hogy a visszautasítást, becsületük megsértését csak az esküszegő megölésével lehet megtorolni. Az elemzett munkák szerint azonban akadtak olyanok a tanácsban, akik nem támogatták a bosszúállást. Végül mégis a *vendetta*-pártiak álláspontja győzedelmeskedett.

A tanácskozásra való utalás azt mutatja, hogy a bosszú nem tekinthető spontán jellegűnek. Az alábbi idézet is mutatja, hogy a konfliktust többféleképpen is meg lehetett volna oldani. Compagni így mutatja be a tanácskozást: Oderigo úr a lánya elutasítását „*elpanaszolta rokonainak és barátainak, ezekkel úgy határozott, hogy bosszút állnak: megverik és megszégyenítik az ifjút*”.²⁶ Buondelmonte megöléséről tehát itt még nincsen szó. Ekkor az Uberti család tagjai (akiket Compagni először itt említ meg), azt tanácsolják, hogy inkább öljék meg a gazság elkövetőjét. A krónikás szerint a következővel érveltek: „...hasonló gyűlölség támad az ölésből, mint a sebesülésből. Fő dolog a tetti!”²⁷ A többi forrásban ezt vagy

¹⁸ Compagni: *Krónikája korának eseményeiről*, I/2.

¹⁹ Villani: *Nuova Cronica*, VI/XXXVIII, Malespini: *Istoria fiorentina*, CIIII, Stefani: *Cronaca Fiorentina*, 64, Machiavelli: *Firenze története*, II/3.

²⁰ Bruni: *Istoria fiorentina*, 126.

²¹ Compagni: *Krónikája korának eseményeiről*, I/2.

²² Az ifjú és a férfi Buondelmonte közötti értelmezésbeli különbségre Faini nagy hangsúlyt fektet. Szerinte azok a munkák, amelyek ifjúnak írlják le, elsősorban meggondolatlanok, a körülmények áldozataként igyekeznek bemutatni. Azok a munkák viszont, amelyek férfiként írlják le, sokkal inkább Buondelmontét hibáztatják. Faini: *Il convinto fiorentino del 1216*, 109–111.

²³ Stefani: *Cronaca Fiorentina*, 64.

²⁴ Villani: *Nuova Cronica*, VI/XXXVIII, Compagni: *Krónikája korának eseményeiről*, I/2, Malespini: *Istoria fiorentina*, CIIII, Stefani: *Cronaca Fiorentina*, 64, Bruni: *Istoria fiorentina*, 126, Machiavelli: *Firenze története*, II/3.

²⁵ Compagninál ez a rész nem olyan részletes, és névanyagában is viszonylag szegényes, de a történet felépítése hasonló. Compagni: *Krónikája korának eseményeiről*, I/2.

²⁶ Compagni: *Krónikája korának eseményeiről*, I/2.

²⁷ Compagni: *Krónikája korának eseményeiről*, I/2.

(Compagni leírásával megegyezően) az Ubertiek vagy pedig Mosca Lamberti mondja ki. A mondat hasonló formában minden munkában megtalálható.²⁸ Ez azért fontos, mert az elbeszélés ezen a ponton vesz fordulatot. Ettől kezdve nem az esküszegés, hanem a gyilkosság kerül a középpontba. A mondat különlegessége, hogy a krónikások és történetírók egyedül ezt adják valamely szereplő szájába. Egyébként ugyanis a résztvevők nem szólalnak meg, ami azt mutatja, hogy a történetben a kijelentésnek különleges szerepe van. A nevek és a helyszínek forrásonként eltérnek (így például az, hogy a gyilkosok hol állnak lesben), de a történet felépítése mindegyik munkában megegyezik.

Az Ubertiek megjelenése azért is fontos elem, mert sokáig ez a család volt a ghibellin párt vezetője.²⁹ Az említett idézet révén felbujtóként, később gyilkosként is szerepelnek a vendetta leírásaiban.³⁰

Szimbólumok és döntési helyzetek a történetben

A szembenálló városi pártok érdekeit egy-egy döntési helyzetben egy ilyen történet alapján nagyon nehéz rekonstruálni, ám arra következtethetünk, hogy a krónikások milyen lépéseket tartottak volna helyesnek. A *popolo* törekvéseit támogató szerzők a pártharcokat megpróbálták értelmetlen, a várost romlásba taszító eseményeknek feltüntetni. A jóval később élő, a 13. század közepétől megerősödő *popolo*val részben szimpatizáló szerzők már koruk legfőbb problémáját, a pártharcokat ítélték el, mégpedig erkölcsi szempontok alapján.³¹ A *popolo* mozgalmak társadalmi bázisa nem volt egységes: a társadalom minden rétegében akadtak támogatóik. A legfőbb céljuk az volt, hogy a korábban a városi hatalom nagy részét birtokló *consorteriáktól*, pártoktól átvegyék a város irányítását, s hogy a hatalomból részesülők körét látszólag kitágítsák.³² Ekkor jelent meg a „jó polgárok” kifejezés is, amely számos kortárs gondolkodónál a város ügyét előremozdító középpolgárságot jelentette.³³ Az 1216-os vendettát leíró forrásokban ezzel a gondolatkörrel kapcsolatban jelenik meg a pártharcok elítélése is. A gyilkosság körülményeit vizsgálva szembetűnő, hogy egyes elemek a források többségében hasonló formában, a történet hasonló részénél bukkannak fel.

²⁸ Az elemzett művek közül négyben a Lamberti, kettőben az Uberti nevet viselő személy mondja ki ezt a döntő mondatot. Stefaninál a Mosca degli Uberti név szerepel, ám úgy tűnik, esetében Mosca Lamberti és az Ubertiek véletlen összekeveréséről van szó.

²⁹ Batkin, Leonid: *Guelfek és ghibellinek Firenzében*. In: Az ókori és középkori társadalomtörténet kérdései. Budapest, 1965. 278–279.; Green, Louis: *Florence*. In: Abulafia, David (ed.): *The New Cambridge Medieval History*, Vol. 6. Cambridge – New York, 1999. 481.

³⁰ A Machiavelli-féle leírásban a gyilkosságban részt vevő személyek névsora megegyezik a Villaninál felbukkanó nevekkal: Mosca Lamberti, Sciatta Uberti, Lambertuccio Amidei és Uderigo Fifanti. Villani egyetlen többlet-információja a gyilkosok névsorához képest az, hogy ügyüket a Gangalandi család tagjai is támogatták, akik szerepét Stefani is megemlíti. A gyilkosok névsora a Malespini-krónikában szinte azonos azzal, ami Villaninál és Stefaninál olvasható, de Sciatta Ubertit nem említi név szerint, csupán ezt írja: „*que’ degli Uberti*”. Lásd: Villani: *Nuova Cronica*, IX/XXXVIII, Stefani: *Cronaca Fiorentina*, 64., Malespini: *Istoria fiorentina*, CIIII, Machiavelli: *Firenze története*, II/3.

³¹ Najemy: *A History of Florence 1200–1575*, 57–63.

³² Ugyanakkor a *popolo* a korábbi vezetésekhöz hasonlóan korlátozta a hatalomból részesülők körét. Martines, Lauro: *Political Violence in the Thirteenth Century*. In: Martines, Lauro (ed.): *Violence and Civil Disorder in Italian Cities, 1200–1500*. Los Angeles, 2005. 347–353.

³³ Herlihy, David: *Some Psychological and Social Roots of Violence in the Tuscan Cities*. In: Martines: *Violence and Civil Disorder in Italian Cities*, 138–139.

Részben ezen elemeket vizsgálva következtethetünk a krónikások gyilkossággal kapcsolatos véleményére.

A történetekben jól megragadhatók bizonyos jelképek. Buondelmonte fehér lovon, számos szerzőnél fehér ruhában kelt át a Ponte Vecchiön, amikor a gyilkosok megtámadták.³⁴ Compagni leírásán kívül, aki a bosszúállást a házasságkötés napjára teszi, a többi öt szerző szerint húsvét reggelén álltak bosszút az elkövetők. Talán nem túlzás, ha ennek szimbolikus jelentőséget tulajdonítunk.³⁵ Az ünnep napján elkövetett véres gyilkosság egyértelműen a város hanyatlásának jelképe, hiszen a szerzők szerint folytonos és véres párt-harcok kiindulópontja, melyek a jobb sorsra hivatott Firenzét viszályba taszították. Az, hogy a gyilkosságot a feltámadás ünnepének reggelén követték el, különösen fontos. A halál és feltámadás között feszülő ellentmondás egyértelmű, és az ellentétpár által keltett hatást tovább fokozza az, hogy a meggondolatlan esküszegő fehér lovon, illetve egy-egy leírásban fehér ruhában kel át a hídon. A fehér szín ünnepi jellege, illetve a hozzá társítható mártíromság miatt ugyancsak kettős értelmezési lehetőséggel rendelkező szimbólumnak tekinthető. Véleményem szerint, ha az esemény ténylegesen Húsvétkor történt is, később a valós információ helyett a mögöttes, szimbolikus mondanivaló vált fontosabbá.³⁶ Ezt támaszthatja alá, hogy míg számos fontos információ (például a sértett fél személye) az egyes krónikákban nem egyezik, addig az időpontot szinte mindegyik húsvét ünnepére teszi.

A gyilkosságot az elkövetők Mars szobra alatt vagy Mars jegyében követik el. A háború istenére való utalás egyértelműen fontos szerepet tölt be az 1216-os vendettát leíró forrásokban. Ez különösen jellemző Malespini és Villani esetében. Az utóbbi krónikás kiemelt fontosságot tulajdonított az asztrológiának, azon belül a bolygók együttállásainak. Ezekben az utalásokban a Mars bolygó mindig központi szerepet játszik. A Malespini-féle krónikában egy szintén asztrológiával foglalkozó, magyarázó részben ez olvasható: „...*perchè Aries significa mercatanzia, e Marte armi, e battaglia.*”³⁷ (Ugyanis a Kos a kereskedelmet jelenti, a Mars pedig a fegyvereket és a csatákat.) A bolygó tehát összefüggésbe hozható a csatározásokkal a korabeli asztrológiában. Bár az asztrológia és a vendetta szimbolikája eltérhet, ebben az esetben feltételezhető a hasonló jelentéstartalom.

Azzal, hogy Mars szobra vagy jegye feltűnik a gyilkossággal kapcsolatban, egy olyan elemmel találkozhatunk, amely a város alapításának, függetlenségének mítoszában is fellelhető. E szerint a környéken élő ókori rómaiak csak háború árán tudták függetleníteni magukat a közel fekvő Fiesolétól, amelyet követően győzelmük emlékére szobrot emeltek Marsnak az Arno mentén.³⁸ Mars említése tehát egyértelműen utal a város háborús múltjára.³⁹

³⁴ Compagni: *Krónikája korának eseményeiről*, I/2., Machiavelli: *Firenze története*, II/3.

³⁵ Compagni: *Krónikája korának eseményeiről*, I/2.

³⁶ A Húsvét szimbólumként való értelmezését alátámasztják Dean tanulmányának azon megállapításai, amelyek szerint számos más esetben is megfigyelhető, hogy a krónikások a gyilkosságokat ünnepek idejére teszik (például karácsonyi vendetták). Dean: *Crime and Justice in Late Medieval Italy*, 132.

³⁷ Malespini: *Istoria fiorentina*, CVI.

³⁸ Villani: *Nuova Cronica*, IV/1. A szobor a legenda szerint létezett egy ideig, győzelmi emlékműként emelték, a szomszéd település, Fiesole bevétele után. Gordon szerint a korábban Firenze fölött hatalmaskodó szomszéd legyőzése után a szobor a szabadság jelképe volt és csak a később alakult ki negatív jelentése. Gordon, N. P. J.: *The murder of Buondelmonte: contesting place in early fourteenth-century Florentine chronicles*. Renaissance Studies, vol. 4 (2006) No. 4. 459–477. Salvestrini csak megemlíti Mars szerepét. Salvestrini, Francesco: *Giovanni Villani and the Aetiological Myth of Tuscan Cities*. In: Kooper, Erik (ed.): *The Medieval Chronicle II. Proceedings*

A gyilkosság Stefani művében nem Mars szobra alatt történik, de a másik négy szerzőnél igen.⁴⁰ Compagninál a véres végkifejlet, Stefanihoz hasonlóan, nem a szobor alatt játszódik le, ő viszont az I. könyv legelején, közvetlenül a vendetta leírása előtt Firenzéről mint Mars jegyében alapított városról ír. Ez természetesen annak is köszönhető, hogy Firenze alapítási mítoszában valóban szerepet játszik Mars isten.⁴¹ Ugyanakkor fontos, hogy a háború istenére való utalás közvetlenül a vendetta leírása előtt található, olyan kontextusban, amely a város romlását sugallja.⁴² Hasonlóan előz meg Villaninál egy Marsról szóló utalás egy később elkövetett vendettát. Tanulmányomnak nem célja az 1300 körül történt pistoiai Cancellieri-féle vendetta elemzése, de érdemes kiemelni, hogy Giovanni Villani a *Nuova cronica* közvetlenül erről szóló része előtt azt hozza szóba, hogy egy átépítés során nem mozdították Mars szobrát, csupán elfordították. A következő fejezetben pedig folytatja a negatív színben feltüntetett 1300-as események tárgyalását.⁴³ Mars tehát itt is egy vendettával hozható összefüggésbe.

A háború ókori istenének alakja a történeti munkákban egyrészt visszautal a múltra, másrészt előreutal a jövőre, mégpedig az eljövendő pártharcokra. A vendetta leírásának korábban említett átmenetisége, magyarázó funkciója az alapító mítoszra tett utalással tovább bővül. Ugyanakkor Mars szimbóluma előrevetíti a gyilkosok által alkalmazott agresszív stratégia következményét. Ha nem gyilkossággal torolnák meg a sértést, elvileg még lenne lehetőség a konfliktus békés megoldására. Döntésük különösen fontos, ezért kötődhet tettükhöz a történet legfontosabb szimbóluma. Mars szobrának jelenléte a háborús következményt jósolja meg, így nemcsak a múlt, hanem a jövő jelképe is egyben.

A Buondelmonte–Uberti viszály kiindulópontjaként leírt eseménysor első részében Buondelmonte a Donati asszonyal együtt a történet negatív szereplője. Ez a szerep csak addig tart, amíg a tanácskozáson a gyilkosságra buzdítók javaslatát fogadják el. Ezt követően a gyilkosok válnak a történet főszereplőivé, átveve Buondelmonte negatív szerepét. Az ő tettük miatt fordul rá a város a romlásba vezető útra. A hétköznapi bünt szélsőségesen erőszakos tett torolja meg. A fehér mint a mártíromság és az ártatlanság jelképe ebben a kontextusban új értelmet nyer.⁴⁴ Jelképezheti azt a történetbeli szerepváltást, amely során az esküszegőből áldozat lett.

A középkori és kora-újkorai Firenzében a politikai gondolkodás részét képezte a pártharcokból eredő megosztottság elítélése. A 14. századi krónikaíróknál, így Malespininél, Villaninál, Stefaninál, Bruninál és különösen Compagninál kiemelt szerep jutott a belpolitikai események leírásának. Compagni a *popolo* gondolkodásmódjának megfelelően a megosztottság és az abból fakadó romlottság ellen sokszor írt moralizáló részleteket művében. A *secondo popolo* idején, főként a 13. század legvégén kiemelkedő szerep jutott a *grandiként* vagy *mágnásként* (*magnati*) megnevezett korábbi politikai elit elleni fellépésnek. Az ehhez kapcsolódó *grandi*-ellenes ideológia részét képezte a pártharcok ostromozása,

---

of the 2nd International Conference on the Medieval Chronicle, Universiteit Utrecht, Centre for Medieval Studies, Driebergen, 16–21 July 1999. Amsterdam – New York, 2002. 199–211 (Reti Medievali által digitalizált változata). 5.

³⁹ A háború istenére való utalás egyértelműen fontos szerepet tölt be az 1216-os vendettát tartalmazó forrásokban. Ez különösen igaz lehet Malespini és Villani esetében.

⁴⁰ Stefani: *Cronaca Fiorentina*, 64.

⁴¹ Villani: *Nuova Cronica*, IV/I.

⁴² Compagni: *Krónikája korának eseményeiről*, I/2.

⁴³ Villani: *Nuova Cronica*, IX/XXXVIII.

⁴⁴ Pál József – Ujvári Edit (szerk.): *Szimbólumtár*. Budapest, 1997. 138–139.

ezen belül az önbíráskodás, a vendetta elítélése. Az 1216-os vérbosszúról szóló leírásokban ez a felfogás jelenik meg, mégpedig rendszerint erős morális hangsúlyokkal és szimbólumok segítségével. A Buondelmonte megöléséhez kapcsolódó történet egyes elemei eltérő mértékben ugyan, de megjelennek a különböző korokban élt szerzők mindegyikénél. A következő elemek tekinthetők állandónak a történetben: a gyilkossággal kapcsolatba hozható módon említett Mars, húsvét reggele, valamint az megölt esküszegő fehér lova és fehér ruhája. Bizonyos szereplők nevei szerzőnként eltérnek, míg mások állandók. Állandó szereplő Buondelmonte, a Donati asszony, az Ubertiek és a Lambertiek. Az esküszegéssel megsértett család neve változó, kiléte a történet szempontjából nem fontos. A gyilkosság időpontjának szimbolikus jelentéstartalma, Mars szobrához hasonlóan, idővel előtérbe került. A szobor is állhatott egy ideig a Ponte Vecchiónál, de a segítségével sugallható mögöttes jelentés fontosabbá vált. Buondelmonte ruházatának, illetve lovának fehér színe szintén sajátos jelentéstartalommal bír.

A történetben a szereplők két alkalommal dönthetnek. Az elemzett szimbólumok a történet második döntéséhez kapcsolódnak, amikor is az Uberti-Amidei klán tagjai választhatnak a bosszú és a béke között. A cselekményben részt vevő szereplők a békés megoldás lehetőségét elvetik, és azzal ellentétes döntést hoznak. Tettük következménye a több évtizedes pártharc. A vendettát leíró szerzők ezzel szemben azt érzékeltetik, hogy a város érdekét a békés megoldás szolgálná. A szövegekben előforduló szimbólumok az említett döntési helyzetekhez kapcsolódnak, egyben kifejezik a szerzők véleményét azokkal az eseményekkel kapcsolatban, amelyek szerintük befolyásolták Firenze történelmét.

A krónikák jellemzője továbbá, hogy a város történetének szempontjából kiemelkedően fontos pártharcot nem bonyolult politikai intrikák sorára vezetik vissza, hanem egy-egy személy vagy család döntéseire. Amíg a történet bizonyos elemei, így például egyes szereplők nevei gyakran más alakban olvashatók a különböző korokban élt szerzőknél, a szimbólumok jelenléte azt mutatja, hogy a vendetta leírásainak mondanivalója nem változott. Az 1216-os vendetta története a vérbosszú és a pártharc mítoszává alakult. Egy olyan mítosszá, amely egyrészt egyes elemeiben hordozza a város Marshoz kapcsolható alapítási mítoszá, másrészt komoly tanulságot is hordoz. A vendetta-leírások szimbólumainak elemzése a középkori gondolkodás sajátos elemeit tárja fel.

Az eddig leírtakból egy másik tanulság, illetve kutatási lehetőség is adódhat. Mivel a történetben a krónikaírók korának gondolkodásmódja jelenik meg, ezért a történet csak kis részben alkalmas az évtizedekkel korábbi események rekonstruálására. Ugyanakkor kiválóan alkalmas más jellegű elemzésekre. A firenzei elbeszélő forrásokban megjelenő vendetta-leírások sajátos vonásai lehetővé teszik a döntési helyzetek korabeli forrásokban olvasható leírásainak és ábrázolásainak vizsgálatát. További, vendettákra vonatkozó források elemzésével teljesebb kép nyerhető arról is, hogy a krónikások hogyan érzékeltették egy-egy személyes vagy családi szintű döntés jóval nagyobb, az egész társadalmat érintő következményét.